

Copleston
FELSEFE TARİHİ

Kant

klasik FELSEFE / CİLT 1 BÖLÜM 2a

idea

COPELSTON FELSEFE TARİHİ
KANT

FELSEFE TARİHİ

CİLT 6

MODERN FELSEFE

FRANSIZ AYDINLANMASINDAN KANT'A

Bölüm 2

Kant

Frederick Copleston

Çeviren

Aziz Yardımlı

İDEA • İSTANBUL

İdea Yayınevi, Şarap İskelesi Sk. 2/19 34425 Karaköy, Beyoğlu — İstanbul
Copyright © 1988-2022 Aziz Yardımlı

İngilizce'de

*A History of Philosophy: Volume VI, Part I, Modern Philosophy,
The French Enlightenment to Kant*'ta yayımlanmıştır

© 1960 Frederick Copleston

Felsefe Tarihi, Cilt 6, Bölüm 2

Kant

Birinci basım 1988

Tüm hakları saklıdır

*Bu kitabın hiçbir bölümü yayınevinin
izni olmadan herhangi bir biçimde yeniden üretilemez*

ISBN 978-975-397-002-0

e-kitap ISBN 978-975-397-198-0

İçindekiler

BÖLÜM BİR

YAŞAM VE YAZILAR

1. Kant'ın Yaşamı ve Karakteri 9
2. Erken Yazılar ve Newton Fiziki 15
3. Ön-Eleştirel Dönemin Felsefi Yazıları 17
4. 1770 Söylemi ve Bağlamı 27
5. Eleştirel Felsefe Anlayışı 36

BÖLÜM İKİ

BİRİNCİ ELEŞTİRİ'NİN PROBLEMLERİ

1. Metafiziğin Genel Problemi 44
2. A priori Bilgi Problemi 50
3. Bu Problemin Bölümleri 53
4. Kant'ın Kopernik Devrimi 59
5. Duyarlık, Anlak, Us, ve Birinci Eleştiri'nin Yapısı 65
6. Kant'ın Felsefesinin Genel Probleminin Bağlamı İçinde Birinci Eleştiri'nin İmlemi 68

BÖLÜM

BİLİMSEL BİLGİ

1. Uzay ve Zaman 71
2. Matematik 79
3. Anlağın Arı Kavramları ya da Kategorileri 85
4. Kategorilerin Uygulanmasının Aklaması 90
5. Kategorilerin Şematizmi 95
6. Sentetik a priori İlkeler 100
7. Arı Doğa Biliminin Olanacağı 104
8. Fenomenler ve Numenler 107
9. İdealizmin Çürütülmesi 114
10. Vargular 117

BÖLÜM DÖRT

METAFİZİK ATEŞ ALTINDA

1. Ön Notlar 119
2. Arı Usun Aşkînsal İdeaları 122
4. Kurgul Evrenbilimin Çatışmaları 129
5. Tanrının Varolusunu Tanıtlamanın Olanaksızlığı 138
6. Arı Usun Aşkînsal İdealarının Düzenleyici Kullanımı 147
7. Metafizik ve Anlam 150

BÖLÜM BEŞ

AHLAK VE DİN

1. Kant'ın Amacı 155
2. İyi İstenç 162
3. Ödev ve Eğilim 164
4. Ödev ve Yasa 166
5. Kategorik İmperativ 170
6. Kendinde Bir Ereğ Olarak Ussal Varlık 176
7. İstencin Özerkliği 179
8. Ereğler Ülkesi 182
9. Kategorik İmperativin Olanaklarının Koşulu Olarak Özgürlük 183
10. Kalkısal Usun Komutlanmaları: Özgürlük, Kant'ın Eksiksiz İyi Düşüncesi, Ölümsüzlük, Tanrı, Genel Komutlanmalar Kuramı 186
11. Din Üzerine Kant 196
12. Vargı 199

BÖLÜM ALTI

ESTETİK VE EREKBİLİM

1. Yargının Aracılık İşlevi 203
2. Güzelin Analitiği 211
3. Yücenin Analitiği 219
4. Arı Estetik Yargıların Tümdengelimi 221
5. Güzel Sanat ve Deha 223
6. Estetik Yargının Diyalektiği 224
7. Moral İyinin Bir Simgesi Olarak Güzel 225
8. Erekbilimsel Yargı 227
9. Erekbilim ve Düzenek (Mechanism) 232
10. Fiziksel Tanrıbilim ve Törel Tanrıbilim 236

BÖLÜMYEDİ

OPUS POSTUMUM ÜZERİNE NOTLAR

1. *Doğanın Metafizikinden Fiziğe Geçiş* 239
2. *Aşkınsal Felsefe ve Deneyimin Kurulması* 242
3. *Tanrı İdeasının Nesneliği* 247
4. *Kişi Olarak ve Küçük-Evren Olarak İnsan* 252

BÖLÜM SEKİZ

GENEL VARGILAR

1. *Giriş Notları* 255
2. *Kıta Ussalcılığı* 256
3. *İngiliz Görgüçülüğü* 268
4. *Aydınlanma ve İnsan Bilimi* 281
5. *Tarih Felsefesi* 289
6. *Immanuel Kant* 294

KISA BİR KAYNAKÇA 309

SÖZLÜK (TÜRKÇE-İNGİLİZCE) 315

DİZİN 319

BÖLÜM BİR
YAŞAM VE YAZILAR

1. Kant'ın Yaşamı ve Karakteri

EĞER entellektüel gelişiminin geçmişini ve bu gelişimin sonuçlarını dikkate almazsak, Kant'ın yaşamındaki olguları anlatmak için çok zaman harcamamız gerekmeyecektir. Çünkü yaşamı alışılmadık ölçüde olaysız ve beklenmedik altüst oluşlardan yoksun idi. Gerçekten, her felsefecinin yaşamı birincil olarak düşünceye adanmıştır, kamu yaşamı sahnesi üzerindeki dışsal etkinliklere değil. O savaş alanında bir komutan ya da bir kutup araştırmacısı değildir. Ve Sokrates gibi zehir içmeye zorlanmadıkça ya da Giordano Bruno gibi kazıkta yakılmadıkça, yaşamı doğallıkla dramatik olmama eğilimindedir. Ama Kant giderek Leibniz gibi gezip görmüş ve dünyaya açık biri de değildi. Çünkü tüm yaşamını Doğu Prusya'da geçirdi. Ne de, daha sonra Hegel'in Berlin'de yaptığı gibi, bir başkent üniversitesinde felsefi bir diktatör konumunu doldurdu. O yalnızca bir taşra kasabasının çok seçkin olmayan üniversitesinde üstün yetenekli bir profesör idi. Ne de Kierkegaard ve Nietzsche durumunda olduğu gibi ruhbilimsel çözümlemeler için ilginç bir gözlem alanı sunabilecek bir karakteri vardı. İleri yaşlarında yöntemli yaşam düzeni ve dakikliği ile göze çarpıyordu; ama hiç kimsenin aklından onu anormal bir kişilik olarak düşünmek geçmeyecekti. Ama belki de denebilir ki dingin ve görelî olarak olaysız yaşamı ve etkisinin büyüklüğü arasındaki zıtlığın kendisi çarpıcı bir nitelik gösterir.

Immanuel Kant 22 Nisan 1724'de Königsberg'de doğdu ve bir saracın oğlu idi. Hem evde ve hem de 1732'den 1740'a dek eğitim gördüğü Collegium Friedericianum'da pietist akımın tininde yetiştirildi. Yaşamı boyunca içten pietistlerin iyi niteliklerinin değerini kabul etmeyi sürdürdü; ama açıktır ki kolejde uyması gereken dinsel kurallara karşı biraz keskin bir tepki gösterdi. Okuldaki öğrenim durumuna gelince, iyi bir Latince düzeyi kazandı.

1740'da Kant kendi kentinde üniversite eğitimine başladı ve çok çeşitli konularda derslere katıldı. Bununla birlikte, düşüncesi üzerindeki başlıca etki mantık ve metafizik profesörü Martin Knutzen'den geldi. Knutzen bir Wolff izleyicisi idi; ama doğal bilimlere özel bir ilgisi vardı ve felsefenin yanısıra fizik, gökbilim ve matematik alanlarında da dersler veriyordu. Ve profesörün kütüphanesini kullanma olanağından yararlanan Kant onun tarafından Newton bilimi üzerine bir bilgi edinme yönünde uyarıldı. Gerçekten de, Kant'ın ilk yazıları büyük ölçüde doğal bilimler ile ilgilidir, ve konuya yönelik derin ilgisi hiçbir zaman sona ermemiştir.

Üniversite eğitiminin sonunda Kant parasal nedenlerle Doğu Prusya'da bir aile öğretmeni olarak işler almak zorunda kaldı. Yaşamının bu dönemi aşağı yukarı yedi-sekiz yıl sürdü ve 1755'de doktora diyebileceğimiz bir dereceyi alarak bir *Privatdozent* ya da özel öğretmen olarak göreve başlama onayını kazandığı zaman sona erdi. 1756'da Knutzen'in ölümü ile boşalan kürsüyü kazanmaya çalıştı. Ama Knutzen 'olağan-dışı' [sözleşmesiz] bir profesör olarak görevde idi ve hükümet parasal kaygılardan etkilenerek kürsüyü boş bıraktı. 1764'de Kant'a [Berlin'den] şiir kürsüsü teklif edildi, ama o bunu geri çevirdi—hiç kuşkusuz yerinde bir kararla. 1769'da Jena'dan benzer bir teklifi de geri çevirdi. Sonunda 1770 Martında Königsberg'de 'olağan' mantık ve metafizik profesörü olarak atandı. Bir *Privatdozent* olarak geçirdiği dönem öyleyse 1755'den 1770'e dek sürdü. Ama bu dönemin son dört yılı boyunca yardımcı kütüphaneci olarak bulunduğu bir iş ona ek bir gelir sağladı. (1772'de profesörlüğü ile bağdaşmadığı gerekçesi ile bu işi bıraktı.)

Genel olarak Kant'ın ön-eleştirel dönemi olarak bilinen süreye düşen bu on beş yıl sırasında felsefeci geniş bir konular türülülüğü üzerinde oldukça büyük bir sayıda dersler verdi. Böylece değişik zamanlarda yalnızca mantık, metafizik ve ahlak felsefesi üzerine değil ama ayrıca fizik, matematik, coğrafya, insanbilim, eğitim, mineralbilim üzerine de dersler verdi. Tüm bakımlardan çok üstün bir öğretmen idi. Profesörler ve öğretmenler için kural ders kitaplarını açıklamaktı ve Kant'ın da hiç kuşkusuz bu kurala uyması gerekiyordu. Böylece Baumgarten'ın *Metafizik*'inden yararlandı. Ama onun metninden ayrılmada ya da bunu eleştirmede duraksamaz ve dersleri nükteler ve giderek öyküler ile renklenirdi. Felsefe derslerindeki başlıca amacı dinleyicilerini kendileri için düşünme, kendi deyimiyle, onları kendi ayakları üzerinde durma yönünde güdülemek idi.

Kant'ın bir çekinik olduğu düşünülmemelidir. Daha sonraları zamanını iyi değerlendirme yönünde zorlandığını gördü, ama sözünü ettiğimiz dönemde yerel toplum ile oldukça yakından kaynaştı. Gerçekten de, yaşamı boyunca toplumsal ilişkilerini sürdürdü. Dahası, gezip görmüş biri olmasa da, başka ülkelerde yaşamış olan kişiler ile görüşmekten hoşlanır ve kimi zaman onları salt okuma yoluyla kazanılmış bilgisi ile şaşırtırdı. İlgileri oldukça genişti. Böylece Rousseau'nun yazılarının etkisi politik görüşlerini köktenci bir doğrultuda geliştirmesine katkıda bulunmasının yanısıra eğitim reformuna da diri bir ilgi duymasına yol açtı.

Hiç kuşkusuz Kant'ın düşüncesinin ön-eleştirel döneminin sona ererek eleştirel döneminin başladığı sağın kıpırının gösterilebilmesini beklemek pek doğru olmayacaktır. Daha açık bir deyişle, Kant'ın tam olarak ne zaman Leibniz-Wolff felsefi dizgesini yadsıdığı ve kendi dizgesini geliştirmeye başladığının saptanabileceğini ummak akıllıca olmayacaktır. Bununla birlikte, genel amaçlar için, 1770'de profesör olarak atanmasını uygun bir tarih olarak almak olanaklıdır. Ama *Arı Usun Eleştirisi* 1781'e dek çıkmadı. Araya giren on bir yıl boyunca Kant felsefesini geliştirdi. Aynı zamanda (ya da, daha doğrusu, 1796'ya dek ve o yılı da doldurmak üzere)

ders verme işini de sürdürdü. Felsefede Wolff çizgisindeki ders kitaplarını izlemekten vazgeçmedi ve ayrıca felsefi-olmayan konular üzerine derslerini de sürdürdü—insanbilim ve fiziksel coğrafya özellikle yaygın bir ilgiye konu oldu. Öğrencilerin bu tür ‘olgu-sal’ bilgilere gereksinimlerinin olduğu kanısını taşıyor, çünkü bunların deneyimin insan bilgisinde oynadığı rolü anlayabilmelerine yardımcı olduklarını düşünüyordu. Boşlukta felsefi kuramcılık hiçbir biçimde Kantçı bir ideal değildi, üstelik ilk *Eleştirî*’ye yüzeysel bir bakış bunun böyle olduğunu düşündürebilse de.

Arı Usun Eleştirisi’nin ilk yayımı 1781’de çıkar çıkmaz, Kant’ın başka ünlü yazıları da kısa aralıklarla bunu izledi. 1783’de *Gelecek Bir Metafizik İçin Prolegomena*, 1785’de *Töre Metafiziği İçin Temellendirmesi*, 1786’da *Doğa Biliminin Metafiziksel İlk İlkeleri*, 1787’de *Arı Usun Eleştirisi*’nin ikinci yayımı, 1788’de *Kılgısal Usun Eleştirisi*, 1790’da *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 1793’de *Salt Us Sınırları İçerisinde Din*, 1795’de *Sürekli Barış Üzerine* küçük bir çalışma, ve 1797’de *Töre Metafiziği* yayımlandı. Öyleyse bu ağır program ile Kant’ın zamanını tutumlu olarak kullanmak zorunda kalmış olması anlaşılabilir bir şeydir. Ve profesörlük yılları sırasında sıkı sıkıya bağlı kaldığı günlük yaşama düzeni yaygın bir ün kazanmıştı. Sabah beşten az önce kalkar ve beş ve altı arasındaki saati çay içerek, bir pipoyu tütürerek, ve günün işleri üzerine düşünerek geçirirdi. Altıdan yediye dek dersini hazırlardı ve dersi yılın zamanına göre yedi ya da sekizde başlar ve dokuz ya da ona dek sürerdi. Sonra öğle yemeğine dek kendini yazıya verirdi. Yemek sırasında eşliğinde her zaman başkaları olur ve Kant konuşmayı sevdiği için yemek saatlerce sürerdi. Daha sonra yaklaşık bir saat süren gündelik yürüyüşünü yapar, ve akşamı okumaya ve düşünmeye ayırırdı. Saat onda yatağına çekilirdi.

Kant salt bir kez politik yetke ile çatışmaya düştü. Bu *Salt Us Sınırları İçerisinde Din* başlıklı çalışması ile ilgili idi. 1792’de bu çalışmanın ‘İnsan Doğasındaki Kökten Kötülük Üzerine’ başlıklı ilk parçası genel okuyucu için amaçlanmamış olması zemininde sıkıdenetimden izin aldı. Ama ikinci parça, ‘İyi İlkenin Kötü ile Çatışması Üzerine,’ İncil’e ilişkin tanrıbilime

saldırması zemininde sıkıdenetimin isteklerine uymuyordu. Bununla birlikte, dört parçadan oluşan bütün çalışma Königsberg tanrıbilim fakültesi ve Jena felsefe fakültesi tarafından onaylandı, ve 1793'de yayımlandı. Böylece sorun doğdu. 1794'de Frederick William II, Prusya tahtında Büyük Frederick'in ardılı, kitap konusundaki hoşnutsuzluğunu bildirdi ve Kant'ı İncil'in ve Hıristiyanlığın birçok temel ilkesini yanlış sunmak ve değersizleştirmek ile suçladı. Kral Kant'a eğer suçu yinelerse cezalandırılacağı gözdağını verdi. Felsefeci görüşlerini geri çekmeyi kabul etmedi, ama ister derslerde isterse yazılarında olsun doğal ya da bildirilmiş din üzerine kamuya açık daha başka bildirimlerde bulunmaktan kaçınacağına söz verdi. Bununla birlikte, Kralın ölümü üzerine Kant sözünden kurtulduğunu düşünerek 1798'de *Yetilerin Çatışması* başlıklı çalışmasını yayımladı ve burada İncil'e inanç anlamında tanrıbilim ile felsefe ya da eleştirel us arasındaki ilişkiyi tartıştı.

Kant 12 Şubat 1804'de öldü. Ünlü çalışması *Arı Usun Eleştirisi*'ni yayımladığı zaman elli yedi yaşındaydı, ve 1781 ile öldüğü yıl arasındaki yazınsal üretimi hayranlık verici bir başarı olarak görünür. Son yıllarında felsefesinin bir yeniden-bildirimi üzerine çalışıyordu, ve dizgesinin gözden geçirilmiş bir biçimi için gereç olarak tasarlanan notlar 1920'de *Kants opus postumum* başlığı altında Erich Adickens tarafından eleştirel bir düzenleme ile yayımlandılar.

Kant'ın karakterindeki çarpıcı özellik diyebiliriz ki moral dürüstlüğü ve ödev düşüncesine bağlılığı idi—bir bağlılık ki kuramsal anlatımını törebilimsel yazılarında bulmuştur. Gördüğümüz gibi toplumcul bir insandı; ayrıca ince ve iyiliksever biri idi. Hiçbir zaman varıl olmadığı için para sorunlarında yöntemli ve özenli idi; ama belirli aralarla belli sayıda yoksul insana yardımında bulunurdu. Tutumluluğuna hiç kuşkusuz bencillik ya da katı yüreklilik eşlik etmiyordu. Duygusal bir insan olduğunu söylemek güç olsa da, içten ve bağlılık gösteren bir dost idi, ve davranışı başkalarına karşı incelik ve saygı doluydu. Dine gelince, Kant olağan dinsel görevlere pek aldırmadı, ve hiç kimse gizemciliğe eğilimli olduğunu ileri süremez. Ne de tam anlamıyla ortodoks bir Hıristiyan olduğu

söylenebilir. Ama hiç kuşkusuz Tanrıya gerçek bir inancı vardı. İlkelerinin doğal ya da bildirilmiş tanrıbilimden türetilmiş olmamaları anlamında ahlakın özerk olduğunu ileri sürmüş olmasına karşın, ayrıca ahlakın daha sonra açıklanacak olan bir anlamda Tanrıya inancı imlediğine ya da en sonunda onu içerdiğine inanıyordu. Dinsel deneyime ilişkin hiçbir görüşünün olmadığını söylemek bir abartma olacaktır. Ve eğer bu söylenecek olursa, kaçınılmaz olarak Kant'ın yukarıda yıldızlı gökler ve içerde moral yasa için saygısını anımsatan kızgın göndermelere neden olacaktır. Aynı zamanda tapınma ve dua etkinliklerini ve Baron von Hügel'in dindeki gizemsel öge dediği şeyi gerçekten benimsediğini söylemek olanaksızdır. Ama bu hiç kuşkusuz demek değildir ki Tanrı için hiçbir saygısı yoktu, üstelik dine yaklaşımı gerçekte yalnızca moral yükümlülük bilinci yoluyla olmuş olsa bile. İşin gerçeği görünürde şudur ki, Kant nasıl örneğin müzik için görünürde hiçbir yoğun kişisel beğeni duygusu taşımaksızın estetik ve estetik deneyim üzerine yazdıysa, yine öyle ne Hıristiyan dindarlığı üzerine ne de örneğin Doğu gizemciliği üzerine herhangi bir derin anlayışı olmaksızın din üzerine yazdı. Kişiliğini derin bir dindarlıktan çok moral dürüstlük karakterize ediyordu, ama hiç kuşkusuz bundan dinsiz olmuş olduğu ya da Tanrıya inanç sözlerinin içten olmadığı anlaşılmalıdır. Ancak hazır bulunmasını gerektiren resmi nedenler söz konusu olduğu zaman kilise etkinliklerine katılırdı, ve bir arkadaşına söylediği “moral iyilikte ilerlemeye duanın bırakılması eşlik eder” sözleri karakterinden birşeyler açıklıyor görünür.

Politikada Kant cumhuriyetçi eğilimde idi, terim sınırlı, anayasal tekerliği kapsıyor olarak alınmak üzere. Bağımsızlık Savaşında Amerikalılar ile, ve daha sonra Fransız Devriminin en azından idealleri ile duygudaştı. Militarizm ve şovenizm bilincine bütünüyle yabancı idi: *Sürekli Barış Üzerine*'nin yazarı Nazilerin inandırıcı bir yolda kullanabilecekleri gibi bir düşünür değildi. Politik düşünceleri hiç kuşkusuz özgür, moral kişiliğin değerine ilişkin anlayışı ile derinden bağlı idi.

2. Erken Yazılar ve Newton Fiziği

Gördüğümüz gibi, Kant'ın bilimsel sorunlara ilgisi Königsberg üniversitesinde Martin Knutzen tarafından uyandırıldı. Yine Doğu Prusya'da bir aile öğretmeni olarak geçirdiği dönem sırasında bilimsel yazını oldukça geniş olarak izlediği de açıktır. Çünkü 1755'de üniversiteye sunduğu doktora çalışması *Ateş* üzerine idi (*De igne*): Ve aynı yıl *Genel Doğa Tarihi ve Gök Kuramı* (*Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*) başlıklı çalışmasını yayımladı. Bu çalışma önceki iki denemeden doğmuştu—biri dünyanın eksenini çevresindeki devimi üzerine, öteki dünyanın yaşanmakta olup olmadığı ile ilgili fiziksel bir soru üzerine (1754). Yapıtta Kant daha sonra Laplace tarafından ileri sürülen bulutsuz önsavının özgün bir öncellemesini önerdi.

Buna göre, Kant'ın moral yaşamının geleneksel ikiye bölünüşü yerine (Leibniz-Wolff dizgesinin etkisi altında olduğu zamanki ön-eleştirel dönem, ve kendi felsefesini geliştirmekte ve anlatmakta olduğu zamanki eleştirel dönem), kimi tarihçiler üçlü bir bölünüşü yeğlerler. Daha açık bir deyişle, Kant'ın birincil olarak bilimsel doğa problemleri ile ilgilendiği bir başlangıç döneminin varoluşunu kabul etmemiz gerektiğini düşünürler. Bu dönemin 1755 ya da 1756'ya dek sürmüş olması, ve ön-eleştirel felsefi dönemin aşağı yukarı altmışlı yıllara düşüyor olması gerekir.

Hiç kuşkusuz bu üçlü bölümlenmeden yana söylenebilecek kimi şeyler vardır. Çünkü Kant'ın başlıca bilimsel karakterde olan erken yazılarına dikkati çekmeye hizmet eder. Ama genel amaçlar için bana geleneksel ikili bölünme bütünüyle yeterli görünüyor. Herşey bir yana, Kant başka bir fizik türü için Newton fiziğinden vaz geçmiş değildi. Ama özgün bir felsefe uğruna Wolff felsefesinin geleneğinden koptu. Ve bu ansal gelişiminde önemli bir olgu olarak kalır. Dahası, üçlü bölümlenme yanıltıcı da olabilir. Bir yandan Kant'ın erken yazıları, gerçi başat olarak bilimsel karakterde olsalar da, yalnızca bilimsel karakterde değildiler. Söz gelimi, *De igne* 1755'de *Metafiziksel Bilginin İlk İlkelerinin Yeni Bir Açıklaması* (*Principiorum primorum cognitionis metaphysicae nova dilucidatio*) başlıklı bir başka

Latince deneme tarafından izlendi. Bu sonuncusu üniversitede *Privatdozent* olarak ders verme iznini alma bağlamında hazırlanmıştı. Öte yandan Kant eleştirel dönem sırasında bile kimi bilimsel denemeler yayımladı, örneğin 1785’de *Aydaki Volkanlar Üzerine (Über die Vulkane in Monde)* bir deneme.

Bununla birlikte bu soruyu daha öte izlemek zaman yitirmek olacaktır. Önemli olan nokta Kant’ın, gerçi deyim yerindeyse hiçbir zaman uygulamacı bir fizikçi ya da gökbilimci olmamış olsa da, Newton fiziği konusunda bilgi edinmiş olması ve genel bilimsel dünya anlayışının geçerliğinin onun gözünde sağlam bir olgu olarak kalmış olmasıdır. Bilimsel bilginin doğası hiç kuşkusuz tartışmaya açıktı; ve bilimsel kategori ve kavramların uygulanabilirlik erimi bir sorun oluşturuyordu. Ama Kant hiçbir zaman Newton fiziğinin kendi alanı içerisindeki geçerliğinden kuşku duymadı; ve daha sonraki problemleri bu kanı temelinde doğdu. Örneğin, içerisinde her bir olayı belirli ve belirleyici geçeceği ile kapsayan yasa-yönetimli bir dizge olarak evrene ilişkin bilimsel anlayış ile özgürlük imleyen moral deneyim dünyasını nasıl uzlaştırabiliriz? Yine, David Hume’un bilimsel dünya anlayışını tüm ussal, kuramsal aklamadan yoksun bırakıyor görünen görgücülüğü karşısında bilimsel önermelerin evrensellikleri için ve bilimsel tahminin geçerliği için hangi kuramsal aklamayı bulabiliriz? Demek istemiyorum ki böyle sorunlar daha başından Kant’ın kafasında bulunuyordu; ne de bu noktada daha sonraki bir aşamada onun eleştirel felsefesine zemin sağlamış olan soruların bir tartışmasına girmek istiyorum. Ama onun özgün sorunsalının değerini anlayabilmek için daha baştan Newton biliminin geçerliğini kabul etmiş ve kabul etmeyi sürdürmüş olduğunu anlamak özeldir. Bu kabullenim verildiğinde ve Hume’un görgücülüğü verildiğinde, Kant zamanın akışı içinde bilimsel bilginin doğasına ilişkin sorular getirmeye zorlandığını gördü. Yine, bilimsel dünya anlayışını kabulü verildiğinde ve aynı zamanda moral deneyimin geçerliğini kabulü verildiğinde, Kant zamanın akışı içinde zorunluk dünyasının özgürlük dünyası ile uzlaşmasını tartışmaya zorlandığını gördü. Son olarak, bilimsel ilerleme olgusu ve klasik fiziğin genel kabulü olgusu verildiğinde, kendini şu soruya

sürüklenir buldu: Metafizikte görgül bilimlerdeki ilerlemeye karşılık düşen bir ilerlemenin ve tek bir metafiziksel dizgenin genel kabulünün olmaması metafiziğin doğasına ve işlevine ilişkin düşüncelerimizin kökten bir yeniden gözden geçirilmesini gerektirmez mi? Kant'ın bu problemleri irdelemesi gelecekte yatıyordu; ama erken yazılarında belirttik olan Newton fiziğinin kabulünü öngerektiriyordu.

3. Ön-Eleştirel Dönemin Felsefi Yazıları

Kant'ın entellektüel gelişiminde ön-eleştirel dönemden söz ettiğimiz zaman, gönderme hiç kuşkusuz kendi özgün felsefe anlayışını ve bunun gelişimini önceleyen dönemdir. Başka bir deyişle, terim teknik bir anlamda alınmalıdır, 'eleştirel-olmayan' anlamında değil. Bu dönemde az çok Wolff felsefesinin bakış açısına bağlı kaldı; ama hiçbir zaman bu felsefeyi kölece ve eleştirel-olmayan bir yolda kabul etmedi. Daha 1755'de Leibniz'in ve Wolff'un kimi öğretilerini, örneğin yeterli neden ilkesinden yararlanma biçimlerini *Metafiziksel Bilginin İlk İlkelerinin Yeni Bir Açıklaması* başlıklı Latince çalışmasında eleştirdi. Bu sıralarda Leibniz'in felsefesine ilişkin bilgisi, bunun Wolff ve izleyicileri tarafından geliştirilen skolastikleştirilmiş biçiminden ayrı olarak, sınırlı ve yetersiz idi; ama altmışlardaki yazılarında Leibniz-Wolff dizgesine karşı giderek güçlenen bir eleştirel tutumu görebiliriz, gerçi terimin teknik bir anlamında eleştirel bakış açısı altmışların sonlarına dek ortaya çıkmamış olsa da.

1762'de Kant *Dört Tasımsal Beti Üzerine Yanlış Ayrıntıcılık (Die falsche Spitzfindigkeit der vier syllogistischen Figuren)* başlıklı çalışmayı yayımladı. Bunda tasımın mantıksal olarak dört betiye bölünmesinin kırk kırk yarma düzeyinde bir gereksizlik olduğunu ileri sürdü. Ve aynı yılın sonunda *Tanrının Varoluşunun Tanıtlanması İçin Biricik Olanaklı Zemin (Der einzig mögliche Beweisgrund zu einer Demonstration des Dasein Gottes)* başlıklı çalışmayı yayımladı. Bu çalışma biraz ilginç olduğu için burada üzerinde kısaca durabiliriz.

Denemenin sonunda Kant ‐Tanrının varoluşuna inanmak baştan sona zorunlu olsa da, bunu tanıtlamak hiç de o kadar zorunlu değildir‐¹ der. Çünkü Tanrı kendisinin bir bilgisine ulaşmanın biricik yolunun metafiziksel incelikler üzerine dayanmasını istemiş değildir. Aslında, eğer işlerin durumu böyle olsaydı, umutsuz bir güçlük karşısında kalmış olurduk. Çünkü matematiğin pekinliğine andırımlı bir pekinliğe gücü yeten gerçekten inandırıcı hiçbir tanıtlama henüz sağlanabilmiş değildir. Ama doğaldır ki meslekten felsefeci Tanrının varoluşunun sağın bir tanıtının olanaklı olup olmadığını araştırmalıdır. Ve Kant'ın amacı bu araştırmaya bir katkıda bulunmaktır.

Tanrının varoluşunun tüm tanıtıları ya olanaklı kavramı üzerine ya da varolana ilişkin görgül düşünce üzerinde dayanmalıdır. Dahası, her bir sınıf iki alt-sınıfa bölünebilir. İlk olarak ya bir zemin olarak olanaktan bir sonuç olarak Tanrının varoluşuna ya da bir sonuç olarak olanaktan bu olanağın zemini olarak Tanrının varoluşuna uslamlamada bulunmaya çalışabiliriz. İkinci olarak, eğer varolan şeyler ile başlarsak, önümüzde iki yol açıktır. Ya bu şeylerin bir ilk ve bağımsız nedenlerinin varoluşunu tanıtlamaya, ve sonra böyle bir nedenin ondan Tanrı olarak söz etmeyi doğru kılan belli yüklemlelere iye olması gerektiğini göstermeye çalışabiliriz. Ya da Tanrının aynı zamanda hem varoluşunu ve hem de yüklemelerini tanıtlamaya çalışabiliriz. Tanrının varoluşunun herhangi bir tanıtı, Kant'a göre,² bu dört biçimden birini almalıdır.

Değinilen ilk usamlama çizgisi, eş deyişle bir zemin olarak olanaktan bir sonuç olarak Tanrının varoluşuna usamlama, Tanrı düşüncesinden tanrısal varoluşa doğru ilerleyen varlık-bilimsel usamlamaya karşılık düşer. Bu usamlama St. Anselm ve Descartes tarafından değişik biçimlerde önerilmiş ve Leibniz tarafından yeniden doğrulanarak benimsenmişti. *Biricik Olanaklı Zemin*'de Kant tarafından yadsındı, çünkü, onun ileri sürdüğü gibi, varoluşun bir yüklem olduğunu varsayar,

¹3, 5; W., II, s. 163. W. harfi tarafından öncelenen cilt ve sayfa göndermeleri her zaman Kant'ın Prusya Bilimler Akademisi tarafından yayımlanan Yapıtlarınadır. Bkz. Kaynakça.

²3, I; W., II, s. 154-5.

ki yanlış bir sayılıdır. Üçüncü uslamlama çizgisi, ki Kant'ın daha sonra evrenbilimsel uslamlama dediği şeye karşılık düşer ve belirttiği gibi Wolffcu Okulun felsefecileri tarafından sık sık kullanılmıştır, bir ilk nedenin Tanrı dediğimiz şey olması gerektiğini tanıtlayamayacağımız gerekçesi ile bir yana atılır. Erekbilimsel tanıtı ya da tasar yoluyla tanıtı karşılık düşen dördüncü uslamlama çizgisine Kant, gelecekte de sürdüreceği olduğu gibi, büyük bir saygı gösterir, yeter ki vurgu örgenliğin içkin erekselliği üzerine getirilmiş olsun. Gene de bu Tanrının varoluşunun bir tanıtına varmaz ve varması olanaksızdır. Çünkü bizi en iyisinden evrende dizge ve düzen ve ereksellik üreten bir tanrısal anlığa götürür, bir yaratıcıya değil. Başka bir deyişle, bizi bir ikicilik ile karşı karşıya bırakır, bir yanda dünyaüstü bir anlık ve öte yanda şekillendirilecek gereç. Salt bu uslamlama söz konusu olduğu sürece, bu gerecin Tanrıdan bağımsız mı yoksa ona bağımlı mı olduğu konusunda kuşkuda kalırız.

Öyleyse, geriye ikinci uslamlama çizgisi, sonuç olarak olanaktan zemini olarak Tanrının varoluşuna uslamlama kalır. Ve bu uslamlama çizgisidir ki Kant Tanrının varoluşunun bir tanıtı için biricik olanaklı temel olarak önerir. Ne olursa olsun tüm varoluşu yadsımada hiçbir özünü mantıksal çelişkinin bulunmadığını bildirir. Ama haklı olarak yapamayacağımız şey olanağı doğrulamak ve aynı zamanda varolan bir olanak zemini olduğunu yadsımadır. Ve olanağı kabul etmek zorundayızdır. Çünkü düşünmeksizin onu yadsıyamayız, ve düşünmek örtük olarak olanak alanını doğrulamaktır. Ve Kant bu varlığın bir, yalın, değişmez, ilksiz-sonsuz, tinsel, ve metafizikte kullanıldığı biçimiyle 'Tanrı' teriminin anlamında kapsanan başka herşey olması gerektiğini ileri sürmeye geçer.

Ortaçağ felsefesi söz konusu olduğu sürece, bu uslamlama çizgisi St. Thomas Aquinas'tan çok olanaktan Tanrının varoluş ve yüklemelerine uslamlamada bulunmuş olan Duns Scotus'u anımsatır. Doğrudur ki, Üçüncü Yolunda Aquinas uslamlamasını 'olanaklı' varlıklar kavramı üzerine dayandırır; ama onun olanak kavramı kimi şeyler varlığa gelir ve yitip gider ve öyleyse 'olanaklı'dırlar (Skolastiklerin genellikle 'olumsal'

dedikleri şey) biçimindeki görgül bir olgudan türer. Ve Kant tüm olumsal şeylerin Tanrının varoluşunu sergilediğini değil ama daha çok Tanrının varoluşunun tüm düşünme tarafından imlendiğini ileri sürer. Belki de diyebiliriz ki Kant'ın istediği şey ilksiz-sonsuz gerçekliklerden başlayan Leibnizci uslamlanmanın sağın tanıtılmaya çevrilmesidir. Her ne olursa olsun onun düşünce çizgisinin, gerçi varlıkbilimsel usamlama çizgisinden ayrı olsa da, söz gelimi tasardan ya da erekten usamlama ile karşılaştırma içinde *a priori* bir karakterde olduğunu, ve Leibniz'in görgül-olmayan bir bilim olarak metafizik görüşünü öngerektirdiğini gözlemek ilginçtir. Ama bu demek değildir ki matematik ve metafizik arasında herhangi bir özünü ayrı görmüyordu. Şimdi değineceğimiz çalışmada bir ayrım açıkça doğrulanır.

Biricik Olanaklı Zemin'de³ Kant metafizikten “dipsiz bir uçurum” olarak ve “kıyasız ve fenersiz karanlık bir okyanus” olarak söz etti. *Doğal Tanrıbilim ve Ahlakın İlkelerinin Durulukları Üzerine Bir İnceleme (Untersuchung über die Deutlichkeit der Grundsätze der natürlichen Theologie und der Moral, 1764)* başlıklı çalışmada metafiziğin doğası konusunda duyduklarımız daha belirttik şeylerdir. Önceki yıl Berlin Akademisi genel olarak metafiziksel gerçekliklerin ve özel olarak doğal tanrıbilim ve ahlakın ilk ilkelerinin geometrinin gerçeklikleri ile aynı ölçüde tanıtılı pekinlik sunmaya yetenekli olup olmadığı sorusu üzerine bir deneme için bir ödül teklif etmişti. Eğer değillerse, yararlandıkları pekinliğin kendine özgü doğası ve düzeyi nedir? Ve bu düzey tam bir kanıyı aklamaya yeterli midir? Kant'ın denemesi Mendelssohn'dan gelen bir katkıya giden ödülü kazanamadı; ama doğal olarak oldukça ilginçtir.

Kant matematik ve metafizik arasında temel ayrımlar bulunduğunda direktir.⁴ Böylece matematik tanımlarını keyfi bir yolda kurarak ‘sentetik olarak’ ilerliyor olması anlamında ‘yapımlı’ ya da ‘kurulumlu’ (*constructive*) bir bilimdir. Geometrik

³Önsöz; *W.*, II, s. 66.

⁴Olumsuz nicelik kavramı üzerine bir denemede (1763) Kant felsefede matematiksel yöntem kullanılmalıdır düşüncesini daha o zaman açıkça, gerçi matematiksel gerçekliklerin felsefi olarak ilgili ve verimli olabildikleri konusunda direktmiş olsa da. (*W.*, II, s. 167-8).

bir betinin tanımı daha önce elde bulunan bir kavramı ya da düşünceyi çözümlenmenin bir sonucu değildir: Kavram tanımlama yoluyla doğar. Bununla birlikte, felsefede (ki Kant tarafından ‘dünya-bilgeliği,’ *Weltweisheit* olarak adlandırılır) tanımlar, elde edildikleri zaman, çözümlenme ya da analiz yoluyla elde edilir. Daha açık bir deyişle, ilkin bir şeye ilişkin bir düşüncemiz vardır, gerçi bu düşünce karışık ya da yetersiz olsa da; ve sonra uygulamasının örneklerini karşılaştırarak ve bir soyutlama işini yerine getirerek onu durulaştırmaya çalışırız. Bu anlamda felsefe analitik olarak ilerler, sentetik olarak değil. Ayrımı gösterebilmek için Kant zaman örneğini alır. Felsefi bir incelemesine girişmeden önce zamana ilişkin belli bir düşüncemiz ve bilgimiz vardır. Ve bu inceleme yeterli, soyut bir kavram oluşturma amacıyla, zaman deneyiminin değişik örneklerini karşılaştırma ve çözümlenme biçimini alır. “Ama eğer bir zaman tanımına sentetik olarak varmaya çalışmayı isteseydim, bu kavramın tam olarak önceden verili düşünceyi bütünüyle anlatan bir kavram olması için nasıl şanslı olmam gerekirdi.”⁵ Daha açık bir deyişle, eğer geometricinin tanımlarını yapması ya da kurması gibi keyfi olarak bir zaman tanımı kurmuş olsaydım, bunun benim de başka herkes gibi daha şimdiden taşımakta olduğum somut zaman düşüncesine belirttik, soyut anlatım verebilmesi salt bir şans sorunu olurdu.

Denebilir ki felsefeciler tanımları gerçekten de ‘sentetik olarak’ yaparlar. Örneğin, Leibniz yalnızca bulanık ya da karışık tasarımları olan yalın bir töz düşündü ve ona uyuklayan bir monad adını verdi. Bu eksiksiz olarak doğrudur. Ama önemli olan nokta şudur ki felsefeciler tanımlarını keyfi olarak kurarken, bu tanımlar sözcüğün sağın anlamında *felsefi* tanımlar değildir. “Bir sözcüğün anlamına ilişkin bu tür belirlemeler hiçbir zaman felsefi tanımlar değildir; ama gene de onlara durulaştırmalar denecekse, o zaman yalnızca dilbilgisel durulaştırmalardır.”⁶ Eğer dilersem ‘uyuklayan monad’ terimini hangi anlamda kullanma amacıyla olduğumu açıklayabilirim; ama o zaman bir felsefeciden çok bir dilbilgici gibi davranmış

⁵*Inceleme*, I, I; *W.*, II, s. 277.

⁶*A.g.y.*

olurum. Leibniz “bu monadı açıklamamış, tersine yalnızca imgelemiştir; çünkü monad düşüncesi ona verili birşey değil ama kendisinin yarattığı birşey idi.”⁷ Andırımlı olarak, matematikçi çoğu kez felsefi analize açık olan ve salt keyfi yapılaştırmalar olmayan kavramlar ile ilgilenir. Uzay kavramı duruma bir örnektir. Ama böyle kavramlar matematikçi tarafından yalnızca kabul edilirler; bunlar, teknik bir dilde konuşursak, diyelim ki bir çokgen kavramı ile aynı anlamda matematiksel kavramlar değildir.

O zaman diyebiliriz ki, matematikte tanım bana sununcaya dek nesnemin hiçbir kavramını taşımazken, metafizikte⁸ elimde bana daha şimdiden verili olan bir kavram vardır—gerçi karışık olsa da, ve onu duru, belirtik ve belirli kılmaya çalışmam gerekse de.⁹ St. Augustine’in dediği gibi, hiç kimse benden bir tanımını istemediği sürece zamanın ne olduğunu çok iyi bilirim. Ve metafizikte bir düşünce nesnesine ilişkin kimi gerçeklikleri çok iyi bilebilir ve nesneyi tanımlayamasam da bu gerçekliklerden geçerli vargılar çıkarabilirim. Kant istek örneğini verir. Onu tanımlayamasam da, isteğin doğası konusunda doğru olarak söyleyebileceğim çok şey vardır. Kısaca, matematikte tanımlar ile başlanırken, metafizikte daha çok bunun tersi geçerlidir. Ve Kant’ın vargısı şudur ki, eğer metafizikte pekinlik elde edilecekse izlenmesi gereken başlıca kural ele alınan konuya ilişkin olarak dolaysız olarak ve pekin olarak bilinenin ne olduğunu saptamak, ve bu bilginin ortaya çıkardığı yargıları belirlemektir.

Metafizik böylece matematikten ayrıdır. Aynı zamanda kabul etmek gerek ki felsefi kuramlar çoğu kez göktaşları gibi yaşamıştır—parlaklıkları sürelerinin uzunluğuna bir güvence değildir. “Metafizik, hiçbir kuşku olmaksızın, insan çalışmalarının en zorudur; ancak henüz hiçbir metafizik yazılmış değildir.”¹⁰ Gereklili olan şey bir yöntem değişimidir. “Gerçek

⁷A.g.y.

⁸Metafizik Kant tarafından ‘bilgimizin enson ilkeleri üzerine felsefeden başka birşey değildir’ biçiminde betimleniyordu. (*İnceleme*, 2; W., II, s. 283.

⁹*İnceleme*, 2; W., II, s. 283.

¹⁰*İnceleme*, 1, 4; W., II, s. 283.

metafizik yöntemi temel olarak Newton'un doğal bilime getirmiş olduğu ve orada öylesine verimli olmuş olan ile aynı türdedir."¹¹ Metafizikçi kimi 'iç deneyim' fenomenleri ile başlamalı, bunları doğru olarak betimlemeli ve ortaya çıkarılabildikleri ve kendilerinden pekin olduğumuz dolaysız yargıları saptamalıdır. Daha sonra çeşitli fenomenlerin diyelim ki genel çekim yasasına andırımlı tek bir kavram ya da tanım altına alınıp alınamayacağını inceleyebilir. Kant, gördüğümüz gibi, felsefede Wolff çizgisindeki ders kitaplarını kullandı ve metafizikte Baumgarten'dan yararlandı. Baumgarten'ın yöntemi çok genel tanımlar ile başlayarak buradan daha tikel olanlara ilerlemekten oluşuyordu. Ve tam olarak bu yöntemidir ki Kant yadsır. Metafizikçi birincil olarak salt mantıksal ve biçimsel bir anlamda zeminin sonuca ilişkisi ile ilgilenmez. O 'olgusal zemin' ile ilgilenir; ve verili olan ile başlamalıdır.

Berlin Akademisi tarafından doğal tanrıbilim ve ahlak üzerine sorulan tikel sorulara gelince, Kant *İnceleme*'de yine ileri sürer ki doğal tanrıbilimin ilkeleri pekindir ya da pekin olabilirler. Ve kısaca olanağın edimsel zemini olarak Tanrının varoluşunu belgitlemesine değinir. Ama ahlakta durum biraz değişir. İlk olarak moral yaşamda duygu tarafından oynanan rolü tanımamız gerekir. Kant 'Hutcheson ve başkaları'na göndermede bulunarak belirtir ki "herşeyden önce günümüzdedir ki insanlar gerçeği tasarımılama gücünün *bilgi* iken iyiyi algılama gücünün *duygu* olduğunu, ve bu ikisinin birbirleri ile karıştırılmaması gerektiğini görmeye başlamışlardır."¹² (İngiliz ahlakçıların ve yazarlarının estetik üzerine etkileri ayrıca Kant'ın *Güzel ve Yücenin Duygusu Üzerine Gözlemler (Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen, 1764)* başlıklı çalışmasında da açıktır.) Ama, moral yaşamda duygunun oynadığı rolden bütünüyle ayrı olarak, ahlakın ilk ilkeleri henüz yeterince durulaştırılmış değildir. Kant'ın 'belkili zorunluk' (X ereğine erişmek için, Yaracına başvurmalısın) ve 'yasal (*legal*) zorunluk' (bunu yapmaya yükümlüsün, başka birşeyin aracı olarak değil, ama bir erek olarak) arasında yaptığı ayırmada

¹¹*İnceleme*, 2; W., II, s. 286.

¹²*İnceleme*, 4, 2; W., II, s. 299-300.

daha sonraki törel kuramının bir öncelenişini görürüz. Aynı zamanda dediğine göre uzun bir düşünce sürecinden sonra ilk biçimsel yükümlülük ilkesinin “Kendin için olanaklı olan en eksiksiz şeyi yap” biçiminde olduğu varlığına ulaşmıştır.¹³ Ama ‘özdeksel’ ilk ilkeler de verili olmadıkça bu ilkedeki tikel yükümlülükleri çıkarsayamayız. Ahlakın ilk ilkelerine en yüksek felsefi pekinlik düzeyini verebilmek için tüm bu konuların dikkatle incelenmesi ve baştan sona düşünülmesi gerekir.

Kant’ın *İnceleme*’de zaman düşüncemizi durulaştırma konusundaki sözleri çağdaş İngiliz okura belki de felsefeyi ‘dilbilimsel analiz’e, terimlerin kullanımının bir analizine indirgemeye çalışmakta olduğu izlenimini verebilir. Ama metafiziğin varoluşsal önemini yadsıma gibi bir amacı yoktur. Bu örneğin doğal tanrıbilim konusunda söyleyecekleri ile açıklık kazanır. Bu çalışmada vurgulamak istediği nokta somut olarak matematiksel yöntemi kullanan metafiziğin biçimsel imlem ilişkilerini sergilemek ile sınırlanacak olduğudur. Eğer metafizikçi olgusalığa ilişkin bilgimizi arttıracaksa, matematikçiye öykünmeye son vermeli ve tersine doğal bilimde Newton tarafından öylesine başarılı olarak kullanılmış olana andırımı bir yonteme dönmelidir. Gerçekten de, karışık deneyim kavramlarını durulaştırarak ve onlara yeterli ve soyut bir anlatım vererek başlamalıdır; ancak bundan sonra çıkarsamaya (*inference*) ve bir metafiziğin kurulmasına geçebilir. Gene de bunlardan Kant’ın metafiziğin kuramsal bilgimizi doğal bilimlerin alanının ötesine genişletebilme sığası için büyük bir inanç duymuş olduğu sonucu çıkmaz. Ve daha şimdiden düşüncesinin sonraki gelişimini bildiğimiz için, *İnceleme*’deki belli anlatımlar bize doğal olarak sonraki bakış açısının belli belirsiz bir öncelenişini düşündürür. Böyle bir anlatıma örnek olarak metafizik bilgimizin ilk ilkeleri ile ilgilidir bildirimini alabiliriz. Bununla birlikte, Kant’a bu aşamada eleştirel bakış açısını yüklemeye haklı olduğumuzu düşünemeyiz. En çoğundan şunu diyebiliriz ki metafizikçilere matematiksel yöntem yerine Newton’ın yöntemini geçirmelerini öğütlemesi bizi kurgul metafiziğin boşsavları üzerine artan kuşkuculuğuna

¹³ *İnceleme*, 4, 2; W., II, s. 299.

karşı köreltmemelidir. Gerçekten de, öğüt bir ölçüde bu kuşkuçuluğun, ya da en azından kuşkunun bir anlatımıdır. Çünkü öğüt doğal bilimin dünyaya ilişkin bilgimizi arttırma savını geçerli kılmışken, metafiziğin henüz bunu başarmış olmadığı kanısı ile bağlıdır. Ve nasıl başarabileceğine ilişkin bir öneri Kant'ın kendini kurgul metafiziğin savlarına bağlıyor olması anlamına gelmez. Aslında çok geçmeden açıkça durumun böyle olmaktan çok uzak olduğunu bildirecektir.

1766'da Kant yazarını açıklamaksızın (gerçi yazarın kimliği hiçbir zaman bir giz değildi) bir ölçüde ciddi, bir ölçüde nükteli bir çalışma yayımladı—*Bir Hayal-Görücünün Düşleri Metafiziğin Düşleri Tarafından Açıklanıyor* (*Träume eines Geistesehers, erläutert durch Träume der Metaphysik*). Belli bir süre Immanuel Swedenborg'un gizemli deneyimleri konusunda meraka kapılmış ve onun *Arcana coelestia*'sını incelemişti, gözlemlerinin sonucu *Bir Hayal-Görücünün Düşleri* olmak üzere. Gizemli deneyimlere gelince, Kant bunların bir tinler dünyası tarafından yaratılan etkideki kökenlerini kesin olarak ne kabul eder ne de yadsır. Bir yandan bize “bir dışrak felsefe parçası”¹⁴ dediği şeyi verir ki bunda, (tanıtlanmamış) bir tinler dünyası sayılısı verildiğinde, tinlerin insan ruhları üzerindeki etkilerinin imgesel görüş edimlerinde yansıtılabileceği bir yol önerir. Öte yandan bunu “bir kaba felsefe parçası”¹⁵ ile sürdürür ve bunda Swedenborg'un deneyimlerine benzeyen ve öznelere tıbbi bakım ve sağaltım konusu kılacak deneyimlerin bir açıklamasını sunar. Hangi açıklamayı seçeceği okura bırakılır. Gene de önemli olan nokta Kant'ın gizemli deneyimleri tartışması değil ama daha çok kurgul metafiziğin kuramlarının, deneyimi aşır göründükleri ölçüde, Swedenborg'un imgesel deneyimlerinden daha güçlü bir konumda olup olmadıkları sorusudur. Ve açıkça belirtir ki onun görüşünde daha zayıf bir konumdadırlar. Diyelim ki Swedenborg'un imgesel deneyimleri bir tinler dünyası ile ilişki yoluyla ortaya çıksınlar, üstelik bu tanıtlanamasa bile. Ama metafiziksel kuramların ussal olarak tanıtlanmaları gerekir; ve tinsel varlıklara ilişkin metafiziksel

¹⁴*Düşler*, 1, 2; W., II, s. 329.

¹⁵*Düşler*, 1, 3; W., II, s. 342.